

Derleme Makale

Hasan Ruhani Dönemi İRAN-ABD İlişkileri

IRAN-US Relations Under Hassan Rouhani

Aylin KARNAP Dr. Öğrencisi Yıldız Teknik Üniversitesi aylinkarnap@yahoo.com https://orcid.org/0000-0002-5822-2672	Cengiz ÇAĞLA Prof. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ccagla2002@yahoo.com https://orcid.org/0000-0002-4112-8663
--	---

Makale Geliş Tarihi	Makale Kabul Tarihi
08.12.2021	13.06.2022

Öz

1979 yılında meydana gelen rejim değişikliği sonrasında ABD ile İran arasındaki uzlaşmaz düşmanlık, Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte yerini diplomatik ilişkilere bırakmıştır. Ruhani cumhurbaşkanlığı döneminde hem ulusal hem de uluslararası kriz ve sorunlar çerçevesinde rejimin ideallerine sadık kalınarak pragmatist bir yaklaşım benimsenmiştir. Dış politikada “itidalli değişim” söylemine vurgu yapan Ruhani, nükleer meselenin çözümüyle petrol ve ekonomik ambargoların kalkmasını hedeflemiştir. Yapıcı ve etkili bir dil kullanarak dış politikada güvenlik odaklı yönetim anlayışını sona ermesi için adımlar atan Ruhani böylece hem ekonomik darboğazdan kurtulmayı hem de halkın özgürlük taleplerine cevap vermeyi amaçlamıştır. Bu çalışma, Hasan Ruhani dönemi başlığı altında İran ile ABD arasındaki ilişkilerin, tarihi, politik ve sosyo-ekonomik faktörlerin de göz önünde bulundurulması ile günümüzdeki yansımalarını araştırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, ABD, devrim, dış politika ve Ruhani

Abstract

Since the regime change in 1979, relations between Iran and the United States have culminated to a point of hostility and Rouhani administration, starting from such like a point, aimed at a normalization. At the face of domestic and international crises, conservative president Rouhani, followed a pragmatic path, in an attempt to protect the Islamic system and national security. Seeking to remove economic sanctions and embargoes through solving the nuclear problem, Rouhani's foreign policy was based on a “moderate change”. By introducing a discourse moderation in foreign policy. Rouhani moved away from securitization policies and focused on resolving economic problems and the people's demands for freedom. The aim of the paper is to evaluate the relations between Iran and the United States in the Hassan Rouhani era, with reference to the broader historical, political and socio-economic framework.

Keywords: Iran, United States, revolution, foreign policy and Rouhani

Önerilen Atıf /Suggested Citation

Karnap, A., Çağla, C., 2022 Hasan Ruhani Dönemi İRAN-ABD İlişkileri, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 57(2), 1375-1390.

1. Giriş

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu bölgesine yönelik olası SSCB tehdidine karşı İran, sahip olduğu jeopolitik konum, petrol ve doğalgaz rezervleriyle ABD için stratejik bir öneme sahipti. Bu dönemde SSCB'nin Orta Doğu'ya açılımının engellenmesi ve ABD'nin Basra Körfezi'ndeki çıkarlarının korunması yönelik olarak İran ile ABD arasında iş birliğine ve karşılıklı güvene dayalı ikili ilişkiler kurulmuştur. ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan İran'da 1979 yılında meydana gelen rejim değişikliği sonrasında ise iki ülke arasında kurulan yakın ilişkiler yerini günümüze dek sürecek olan uzlaşmaz düşmanlığa bırakmıştır.

Pehlevi Hanedanlığı döneminde ABD'nin “ileri karakolu” olarak gösterilen İran, devrim ile “Büyük Şeytan” olarak betimlediği ABD'nin yörüngesinden çıkarak yeni dış politika yaklaşımını ideoloji, devrim ihracı ve Şiilik unsurları üzerine temellendirmiştir. İran'ın yeni dış politikasının “Amerikan karşıtlığı” üzerine inşa edildiğinin önemli bir göstergesi olan “Rehine Krizi” sonrası iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler sonlandırılmıştır. 1980'li yıllara damgasını vuran İran-Irak savaşında ABD'nin Irak'ı desteklemesi sonucunda ise kopma noktasına gelen iki ülke arasındaki ilişkiler Ortadoğu bölgesinde köklü değişimler yaşanmasına neden olmuştur.

Berlin Duvarı'nın yıkılıp Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, İslamcı ve ideolojik olarak tanımlanan İran dış politika yaklaşımının değişmesinde önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Ulusal, bölgesel ve küresel değişimler çerçevesinde ulusal çıkarların ön planda olduğu pragmatik bir dış politikaya yaklaşımı benimsenmiş ve radikal söylemler yerini ılımlı ve uzlaşmacı bir dile bırakmıştır. Ayrıca, 1988'de Irak- İran Savaşı'nın BM öncülüğünde iki ülke arasında yapılan ateşkesle durdurulması, 1989'da Humeyni'nin ölümü, Hamaney'in dini liderliğe atanması ve Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile İran'ın dış politikasında değişim süreci hızlanmıştır. Rafsancani döneminde uluslararası sistemde ülkenin ambargolarla ve yaptırımlarla izole edilerek yalnızlığı itilmesine sonlandırmak için Humeyni'nin “ne Doğu ne Batı” sloganından uzaklaşılarak “hem Kuzey hem Güney” söylemi tercih edilmiştir.

1991 yılında Irak'ın Kuveyt işgalinin sona erdirilmesi rolünü üstlenerek Ortadoğu'ya yerleşen ABD, ekonomik olarak çevrelediği İran'ı askerî açıdan da kuşatmıştır. Ortadoğu bölgesinde önemli bir bölgesel güç olmayı hedefleyen İran, bölgede başka bir gücün etkinlik kurmasını rejime yönelik bir tehdit olarak algılamış ve dış politikasının temel parametrelerini savunma ve güvenlik üzerine kurmuştur. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte İran-ABD arasındaki ilişkiler, İran'ın terör faaliyetlerine destek sağlaması, bölge ülkelerine yönelik rejim ihracı politikası, Ortadoğu barış sürecini engellemesi ve kitle imha silahları üretme çabası başlıkları etrafında şekillenmiştir. (Sharp, 2009, s. 1)

1979 Devrimi sonrasında önemli bir değişim ve dönüşüm yaşanan iki ülke arasındaki ilişkilerde ikinci kırılma noktası ise 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik gerçekleştirilen terör saldırısı ile yaşanmıştır. Ocak 2002'de açıklanan Bush Doktrini çerçevesinde İran “şer eksen” olarak tanımlanan ülkeler arasında gösterilmiş ve her iki ülke açısından da “sıfır toplamı oyun” süreci en üst noktaya ulaşmıştır. 1979 Devrimi'nden itibaren İran'a yönelik siyasi ve iktisadi açıdan yalnızlaştırma politikası izleyen ABD, 11 Eylül sonrası İran'ı bölgedeki çıkarları açısından önemli bir tehdit olarak görmüş ve tehdidin ortadan kaldırılması için İran'da rejim değişikliği politikasını benimsemiştir.

Ağustos 2002'de İran Ulusal Direniş Cephesi'nden Ali Caferzade'nin İran'ın Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA)'nin bilgisi dışında gizli nükleer çalışmalarının olduğunu açıklaması sonrasında iki ülke arasında olumsuz seyreden ikili ilişkiler daha da gerilimli bir hal almıştır. 11 Eylül sonrası değişen güvenlik gündeminin ülke üzerinde yarattığı baskının neticesinde muhafazakâr kesimin güç kazanmasının ardından iktidara gelen Ahmedinejad, pragmatik ve reformcu kesimin İran'ı uluslararası sisteme entegre etmeye çalışırken devrimin ilkelerinden uzaklaşmalarını kıyasıya eleştirmiştir. Ahmedinejad'ın temel hedefi, “İran İslam Cumhuriyeti'nin devrimci ilkelerinin sürdürülmesi ve güçlendirilmesi olmuştur.” (Djalili ve Kellner, 2011, s.159) İran'ın iç ve dış politikası “yeni-muhafazakârlar” olarak adlandırılan grubun kontrolüne geçmiş, Hatemi döneminin etkili söylemi “medeniyetler arası diyalog” terk edilmiş ve “devrimin ilkelerine bağlılık” söylemi ön plana çıkmıştır.

İran'da 2013 yılının haziran ayında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçiminin galibi Ruhani ise, seçim kampanyası döneminde “aşırılıkları sona erdirelim, ılımlılıktan başka çaremiz yoktur” sözüyle

dikkat çekmiştir. Ulusal, bölgesel ve küresel gelişmeler çerçevesinde Ruhani iktidarı süresince ulusal güvenliğin sağlanabilmesi için dış politikada diyaloga dayalı ve ikili ilişkilerde yapıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu çalışmanın temel çıkış noktası, İran-ABD ilişkileri örneği üzerinden ülkenin dış politika gündeminin Ruhani döneminde daha uzlaşmacı ve ekonomik odaklı bir yaklaşıma dayandırılmasının sonuçlarını analiz etmektir. Bu çalışma, devrimden günümüze İran-ABD ilişkilerine odaklanarak, reformist kanadın temsilcisi olan Ruhani'nin dış politikada sergilediği değişim sürecini incelemeyi hedeflemektedir. Bu makalenin özgün katkısı, uluslararası ve bölgesel krizlere karşı ılımlı ve yapıcı bir dil kullanan Ruhani'nin, askeri-güvenlik eksenli bir dış politika anlayışını savunan muhafazakâr kesim ile görüş ayrılıklarının bulunması, ABD ile ilişkileri normalleştirme sürecini sekteye uğrattığı yönündeki iddiasıdır.

2. Tarihsel Süreçte İran- ABD İlişkileri:

İkinci Dünya Savaşı'na kadar dış politikasını Monroe Doktrininin ortaya koyduğu ilkeler üzerinden devam ettiren ABD, diğer devletlerle olan diplomatik ve ticari ilişkilerini en alt seviyede sürdürmüş ve uluslararası sorunlar karşısında aktif bir rol üstlenmemeyi tercih etmiştir. Bu nedenle ABD ve İran arasındaki diplomatik ilişkiler, İkinci Dünya Savaşı'na kadar en alt seviyede sürdürülmüştür.

İran'ın 1856 yılında Washington'a bir büyükelçi göndermesine karşın ABD'nin 1944 yılına kadar İran'da büyükelçilik faaliyetine başlamamış olması, ABD'nin bu dönemdeki izolasyonist yaklaşım çerçevesinde sergilediği dış politika tutumunun önemli örneklerinden birisi olmuştur. (Altınkaş,2012, s.130) İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde ortaya çıkan güç boşluğu, Batı'nın çıkarlarını koruma görevini üstlenen ABD'nin izolasyonist politikalarını terk etmesine ve dünya politika sahnesinde etkili bir aktör olarak yer almasına sebebiyet vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine rağmen SSCB'nin İran topraklarından çekilmemesi üzerine yaşanan "Azerbaycan Krizi"nin ABD'nin girişimleriyle çözüme kavuşturulması, zengin petrol yataklarına sahip olan Ortadoğu bölgesinde ABD'nin küresel bir aktör olarak yer almak istediğini gösteren ilk önemli işaret olmuştur. Bu dönemde SSCB'nin yayılma tehdidine yönelik olarak George Kennan tarafından oluşturulan "çevreleme teorisi" Truman yönetimi tarafından dış politika yaklaşımı olarak benimsenmiş ve SSCB'nin kuşatılması için ABD bölgedeki ülkelerle stratejik ilişkiler kurmaya başlamıştır.

"Özgür ulusların komünizme karşı desteklenmesi" şeklinde formüle edilen Truman Doktrini çerçevesinde İran'ın SSCB'yi güneyden kuşatılabilmesine olanak sağlayan stratejik bir konumda yer alması ve zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olması ABD'nin İran ile yakın ilişkiler kurmaya yönelik adımlar atmasına neden olmuştur. İran ise hem SSCB tehdidine karşı güvenlik problemini çözmek hem de ABD yardımlarıyla batılılaşma hedefine ulaşabilmek için Soğuk Savaş dönemi boyunca sürecek olan ABD- SSCB rekabetinde ABD'nin önemli bir müttefiki olarak yer almayı tercih etmiştir. (Özcan, 2006, s. 3)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İran petrollerinin İngiliz ve Amerikan petrol şirketleri üzerinden dünya pazarına açılacak olması, İran'da 1951 yılında yapılan seçimler sonucunda Başbakanlık koltuğuna oturan Musaddık'ın İngiliz- İran Petrol Şirketi'ni millileştirme girişiminde bulunmasına neden olmuştur. (Çetinkaya,2002, s.294) Petrolün millileştirilme politikasına İngiltere'nin sert tepki göstermesi ve İran'a ambargo uygulama kararı alması ile tarihe "Abadan Krizi" olarak geçen bu süreç, ABD ve SSCB'nin yanı sıra La Haye Uluslararası Divanı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin de soruna dâhil olması neticesinde uluslararası bir boyut kazanmıştır.

1953 yılında ABD'de iktidara gelen Eisenhower döneminde, ABD'nin İran'a karşı uyguladığı politikalar sertleşmiş ve CIA ve İngiliz iş birliğiyle yapılan bir darbe sonucunda Musaddık hükümeti devrilmiştir. (Djalili & Kellner, 2011, s.86-91); (Gündoğan, 2010, s.371) Bu olay, ABD'nin İran'ın iç politikasına müdahale etmesi ve Şah'ın ABD desteğiyle tekrar iktidarı ele geçirmesi nedeniyle ABD ve İran arasındaki ilişkiler açısından yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmüştür.

ABD, Truman Doktrininin ilanı ile Ortadoğu'da SSCB'ye karşı yeni bir denge unsuru olarak ortaya çıkmışsa da etkili bir aktör olarak rol üstlenmesi Eisenhower Doktrininin ilanının sonrasında olmuştur. Bu dönemde bölgede Sovyet etkisinin artması, Arap ulusçuluğunun giderek yayılması ve İngiltere'nin

bölgedeki etkin konumunu yitirmesi neticesinde Eisenhower'ın başkanlık döneminde ABD'nin Ortadoğu'da daha aktif bir politika izlemesinin gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde ilan edilen Eisenhower Doktrini ile ABD, Ortadoğu bölgesinde özellikle de İran'da aktif bir politika izleyeceğini ve bu coğrafyada önemli bir küresel aktör olarak var olacağını uluslararası kamuoyuna ilan etmiştir.(Arı,2004, s.195) 1957 yılında ilan edilen Eisenhower Doktrininde, komünizm ortak düşman olarak ilan edilmiş ve Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin komünizmin kontrolündeki bir devletin saldırısına uğradığı takdirde ABD'nin bu ülkelere askeri yardımda bulunacağı belirtilmiştir.(Sander, 2004, s.305-308) Eisenhower hükümetinin uygulamaya başladığı bu politik yaklaşımla birlikte sahip olduğu jeopolitik konum İran'ı, ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki haline getirmiştir.

ABD'nin Vietnam Savaşı'nda yaşadığı olumsuz tecrübeler ve 1960'lı yılların ikinci yarısında SSCB ile ilişkilerinde girdiği yumuşama dönemi, ABD Başkanı Nixon'un yeni bir dış politika oluşturmaya gerekli kılmıştır. 1969 yılında ilan edilen Nixon Doktrini ile ABD, bölgesel çatışmalarda askeri müdahalede bulunmak yerine dost ve müttefik ülkelere askeri ve ekonomik yardımda bulunacağını açıklamıştır. ABD, bu politik yaklaşım sonucunda bölgenin güvenliğini sağlamada ve barışın korunmasında askeri ve ekonomik yardım yapmayı yükümlenirken asıl sorumluluğu bölgedeki ülkelere devretmiştir. 1971 yılında Nixon Doktrininin uygulamaya koyduğu "İki Ayaklı" politika ile ABD hem bölgenin savunulmasında önemli roller üstlenen İran ve Suudi Arabistan'ın askeri gücünü arttırmayı hem de birbirleriyle sorunları olan bu iki ülkenin iş birliğini geliştirmeyi hedeflemiştir. (Arı, 2004, s.228)

İran'da yaşanan devrim ve Afganistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesi sonrasında ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki stratejik, ekonomik ve siyasal çıkarlarına yönelik tehditlerin önlenmesi için Nixon Doktrininin yerini ABD'nin askeri müdahalesini meşrulaştıran Carter Doktrini almıştır. Bu dönemde bölgedeki müttefik ve dost ülkelerin savunulmasında ABD'nin gerekli gördüğü takdirde doğrudan askeri gücünün kullanılacağı ifade edilerek Nixon dönemi anlayışı terk edilmiştir. Basra Körfezi'ne yapılacak saldırının yaşamsal çıkarlarına müdahale olarak değerlendirileceğini belirten ABD, SSCB'ye yönelik çevreleme politikasını hızlandırmıştır. Soğuk Savaş'ın yeniden hız kazandığı bu süreçte Rehine Krizi, İran- Irak savaşı, Lübnan çatışması çerçevesinde şekillenen ABD ile İran ilişkileri tarihinin en çatışmalı dönemi yaşanmıştır.

22 Eylül 1979 tarihinde Irak Hava Kuvvetleri'nin İran'ın önemli askeri ve ekonomik hedeflerine saldırması ve Irak'a yakın olan bölgelerin işgali sonrasında İran- Irak savaşı başlamıştır. 1980 yılında başlayan savaşta Irak, İran'ın fazla direnemeyeceğini ve hemen barış isteyeceğini düşünmesine karşın ilk yenilgisinin ardından İran savaşta dengeyi sağlamayı başarabilmiştir. Böylelikle iki ülke arasındaki savaş, ekonomik gücünü ve insan kaynağını en uzun sürece yaşatabilen tarafın kazanabileceği bir yıpratma savaşına dönüşmüştür. (Sander, 2004, s.559-561)

Ekonomik güçlerini petrol ihracından elde eden İran ile Irak arasındaki savaşın yoğunlaşması ve dünya barışına tehdit oluşturmaya, ABD'nin savaşa dahil olmasına neden olmuştur. "ABD'nin savaş sürecindeki politikası genel olarak "güçler eşitliği" yani "güç ve sonuç eşitliği" üzerine inşa edilmiştir." (Gündoğan, 2010, s.283) Reagan Başkanlığındaki Amerika yönetiminin temel hedefi bu savaştan hem İran'ın hem de Irak'ın olabildiğince zayıflayarak çıkmasıydı. Çünkü iki ülkenin de savaştan zayıflayarak çıkması hem diğer bölge ülkelerini yakın dönemde bir daha tehdit etmelerini önleyecek hem de Körfez bölgesinin güvenliği sağlayacaktı. (Gündoğan, 2010, s.283)

ABD ile İran arasındaki ilişkiler, 1983 yılında İran ve Irak bandıralı petrol tankerlerin karşılıklı olarak vurulmasıyla başlayan Tanker Savaşı neticesinde daha da gerginleşmiştir. Tanker Savaşı'nı başlatan taraf olan Irak'ın temel hedefi petrol vasıtasıyla savaşı uluslararası platforma taşıyıp diğer ülkelerin desteğini kazanmaktır. İran buna karşılık olarak bölge ülkeleri açısından ana kapı olan Hürmüz Boğazı'nı kapatma kozunu kullanmıştır. Tüm dünya ekonomisinin Körfez petrolüne bağımlı olması nedeniyle İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehdidinde başta ABD olmak üzere Japonya ve Avrupa ülkeleri karşı çıkmışlardır. Hatta boğazın kapatılması durumunda askeri müdahalede bulunacaklarını ilan etmişlerdir. ABD ile İran arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olan bir diğer olay ise Arap ülkelerinin baskısı nedeniyle "Akışı Durdurma Operasyonu" adı altında İran'a çeşitli yollar kullanılarak ulaştırılan silah sevkiyatının önlenmesine yönelik tedbirlerdi. ABD'nin bu politikasının bir diğer sebebi, Ortadoğu

bölgesine yönelik Sovyet yayılcılığı tehdidinin yerini radikal İslamcılığın almaya başlamadığının düşünülmesiydi. (Gündoğan, 2010, 290-291)

ABD bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarları açısından savaş boyunca tarafsızlık politikası benimsemiş olmasına rağmen İran'ın yükselen askeri ve siyasi gücünü zayıflatmak için bazen gizli bazen açık bir şekilde Irak'ı desteklemiştir. ABD'nin Irak'a destek vermesinin nedenleri; bu savaşla en önemli müttefiklerinden biri olan İran'ı kaybetmenin ve rehine olayının intikamının dolaylı olarak alınacak olması, İran'da yeni kurulan Şia yönetiminin zayıflatılma isteği ve İran'ın devrim ihracı politikasının bu savaş sayesinde başarısız kılınacak olmasıydı. Savaş sırasında başta ABD olmak üzere bölge ülkeleri tarafından uluslararası arenada yalnızlığa itilen İran, siyasal, ekonomik ve askeri anlamda büyük bir dar boğaza girmiştir.

ABD'nin ve bazı Avrupa devletlerinin uyguladıkları askeri ve ekonomik ambargoların İran'ı siyasal ve ekonomik açıdan zora sokması nedeniyle 1983 yılında itibaren "açık kapı" politikası izlenmeye başlanmıştır. Humeyni, 1985 yılında yaptığı bir konuşmada pragmatist yaklaşımlar çerçevesinde politika değişikliğine gidileceğinin sinyaliyle şöyle dile getirmiştir:

"Dünyadan yalıtılmış bir ülkede yaşamak istemiyoruz. Bugünün İran'ı bu şekilde olamaz. Diğer ülkeler sınırlarını diğerlerine kapatamazlar. Bu akıl dışı olacaktır. Bugün dünya tek bir aile, tek bir şehir gibidir. Hâlihazırdaki koşullar altından dünyadan izole edilmemeliyiz." (Sarıkaya, 2005, s.5-6)

Savaş sırasında Irak'a destek olan Amerika'nın el altından İran'a silah sattığı 1986 yılında "İrangate" skandalı ile ortaya çıkmıştır. Tüm dünya kamuoyunun tepkisini çeken Reagan yönetimi amacının Şah'tan sonra bozulan ilişkileri yeniden iyileştirmek ve savaşı onurlu bir şekilde sonlandırmak olduğunu belirtmiştir. ABD'nin bu politikadaki temel hedefi devrim sonrasında kaybettiği İran'daki konumunu tekrar kazanmak ve Körfez ülkelerinin ve petrolün güvenliğini sağlayabilmektir. (Bill, 1990, s.168) Gündoğan'a göre;

"İran ve ABD'nin gizli silah ticaretinin gerisinde yatan nedenler; İran'ın zorlayıcı sebeplerle Sovyet nüfuzuna girmesinin engellenmesi, İran yönetiminde ortaya çıkan pragmatist- ılımlı eğilimin desteklenmesi ve güçlendirilmesi, İran siyaseti üzerindeki nüfuzun yeniden kurulması ve İran'ın kontrol altına alınmasıdır."

Clinton döneminde uygulanan "Çifte Kuşatma" (İran- Irak) politikası, 1995 Mayıs ayında İran'a yönelik ekonomik ambargo kararnamesiyle başlatılmıştır. Ambargonun boyutları yine bu dönemde 1996 De'Amato yasasıyla genişlemiştir. Washington'un İran'dan istedikleri; Dünya üzerinde terörizmi desteklemeyi bırakması, Arap-İsrail barış sürecine muhalefeti kaldırması, Amerikan yanlısı Arap rejimlerinde gizli faaliyetlerde bulunmaması, Saldırı amaçlı konvansiyonel silahlanmayı bırakması, Kitle imha silahlarını elde etmekten vazgeçmesiydi. (Gündoğan, 2010, s.284-287)

1979 yılından 2000'li yılların başına kadar çalkantılı bir dönem geçiren ikili ilişkiler, 11 Eylül saldırıları ile yeni bir boyut kazanmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından İran 'terörist saldırıları' resmen kınamış ve ABD'ye başsağlığı dilemiştir. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra dünya ülkelerini düşman ve dost ülkeler olmak üzere ikiye ayırmıştır. 11 Eylül saldırıları ve İsrail'de Şaron yönetiminin iktidara gelmesi, ABD ve müttefiki İsrail'in bölge politikalarının sertleşmesine neden olmuştur. 11 Eylül'den sonra "terörle mücadele" ve "Büyük Ortadoğu Projesi" ABD'nin öncelikli politikası olmuştur. ABD, Kırgızistan, Özbekistan ve Gürcistan'da askeri üslerin konuşlandırılması ile bölgenin kontrolünü sağlamış, İran'ın askeri ve siyasi yönden kuşatmıştır. (Gündoğan, 2010, s.284-287) 11 Eylül sonrası ABD ile İran ilişkilerini belirleyen en önemli faktör ise İran'ın nükleer programı olmuştur.

3. Ruhani İktidarında Değişim Dönemi (2013-2021)

2005-2013 yılları arasında Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde iç ve dış tehditlere karşı radikal söylemler çerçevesinde İran hem bölgede hem de uluslararası alanda tecrit edilmiştir. Ülkenin nükleer politikasına yönelik ABD ve Batı'nın uyguladığı petrol ambargosu ve ekonomik yaptırımların olumsuz etkisi, iktidarın iç politikada siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda daha baskıcı ve güvenlik odaklı bir yönetim anlayışı sergilemesine neden olmuştur. 2002 yılının ocak ayında ulusa sesleniş konuşmasında Başkan Bush'un İran'ı "Şer Eksen" ülkeleri arasına dahil etmesi ve 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesiyle yaşanan bölgesel değişimlerin rejimin güvenliğine yönelik bir tehdit

oluşturması, Ahmedinejad'ın iç politika ve dış politikada radikal bir söylem kullanabilmesinin önünü açmıştır.

Küresel ve bölgesel gelişmelerin etkisi altında iktidarını sürdüren Ahmedinejad, dış politikada artan yaptırımlar ve nükleer kriz çerçevesinde İran'a yönelik askeri müdahale ve rejim değişikliği endişesi üzerine ulusal güvenlik söylemini iç politikada yeniden etkin hale getirerek daha otoriter bir yönetim sergilemiştir. Hem bölgesel hem de küresel alanda rejimin güvenliğine yönelik birçok tehdit unsuruyla mücadele eden Ahmedinejad, özellikle ikinci cumhurbaşkanlığı döneminde İran halkının demokrasi, hak ve özgürlük taleplerinin yeniden yüksek sesle dile getirmesi ve Hamaney ile arasındaki gerilimin artması çerçevesinde zor bir iktidar süreci yaşamıştır. (Şen, 2016)

Ahmedinejad'ın dış tehdit odaklı güvenlik temelli bir yönetim sergilemesinin ekonomide yarattığı sarsıntı, ülkenin iç politikasında siyasi, ekonomik ve sosyal alanda birçok kez ciddi gerilim ve krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bölgesel ve küresel alanlardaki güvensizlik ortamı sebebiyle dış politikada ve güvenlik politikasında rejimin güvenliği ön planda tutulmuş, iç politikada ise İran halkının demokrasi, özgürlük ve hak taleplerine yönelik sert tedbirler alınarak baskıcı bir yönetim sergilenmiştir.

Özellikle 2009 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden itibaren İran toplumunda siyasi, ekonomik, sosyal ve ideolojik alanlarda bölünmüşlüğü sonrasinda 2011 ve 2012 yılları arasında gerçekleşen Arap Baharı'nın etkisiyle rejime karşı muhalefetin yeniden artacağı endişesi, iktidarın iç politikada güvenlikleştirme eylemlerine sıklıkla başvurmasına neden olmuştur. Bu dönemde ülkenin siyasal sisteminde ön planda olan Devrim Muhafızları, halkın reform taleplerinin aslında Batı'nın rejime yönelik bir saldırısı olduğunu ve bu kültürel saldırıya karşı mücadele edeceklerini belirtmişlerdir.

Dini Lider Hamaney ile Ahmedinejad arasında gerilen ilişkilerin yanı sıra ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilememesi, petrole olan aşırı bağımlılık ve yaptırımların etkisiyle enflasyon ve işsizliğin yükselmesi, İran'da 2013 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iç ve dış politikadaki kemikleşmiş sorunların çözümüne yönelik daha ılımlı bir adayın seçileceğinin habercisi olarak algılanmıştır.

İran'da 2013 yılının haziran ayında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde muhafazakâr kesimden beş adayın çıkması hem oyların bölünmesine hem de Hasan Ruhani'nin oyların %50,68'ini ilk turda alarak kazanmasının önünü açmıştır. Her geçen gün kötüleşen ekonomik koşullardan ve siyasi gücün muhafazakâr kesimin elinde bulunmasından hoşnutsuz olan İran halkının seçime yüksek oranda katılımı, seçim kampanyası döneminde "aşırılıkları sona erdirelim, ılımlılıktan başka çaremiz yoktur" söylemleriyle reformlara devam edeceğinin sinyalini veren Ruhani'nin ilk turda rahat bir şekilde seçimi kazanmasını sağlamıştır.

İran'da Cumhurbaşkanılarının sahip oldukları dünya görüşü ve ideolojilerinin dış politikanın şekillenmesinde önemli bir etkisi vardır. Ruhani'nin dini lider Hamaney ile olan iyi ilişkileri ve ılımlı tavrı, İran'ın dış politikada daha uzlaşmacı ve ekonomik odaklı bir yaklaşım göstereceğinin en temel göstergesi olarak algılanmıştır. (Bardakçı, 2020) Rafsancani döneminde başlayan ve Hatemi dönemiyle devam eden pragmatik bakış açısı, Ruhani'nin seçilmesiyle birlikte ekonomik istikrarı sağlamak ve küresel ve bölgesel aktörlerle iş birliği yapılması hedefiyle yeniden ülkenin dış politikasını şekillendirmiştir.

Ahmedinejad döneminde benimsenen radikal dış politika anlayışını ülkenin içinde bulunduğu zor koşulların oluşmasının temel sebebi olarak gören Ruhani, dış politika yaklaşımında daha ılımlı bir dil kullanarak rejimin güvenliğinin küresel ve bölgesel aktörlerle kurulan dengeli ve yapıcı ilişkiler çerçevesinde sağlanacağını savunmuştur. Reform sürecine kalınan yerden devam edeceğini vurgulayan Ruhani, ülkenin yeniden küresel sisteme entegre olabilmesi için hem Batılı ülkelerle hem de Körfez ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda hem bölgesel hem de küresel alanda ülkeyi zora sokan nükleer meselede diplomatik bir dil kullanmış ve ülkenin finans ve petrol sektörlerine yönelik yaptırımların kaldırılması için girişimlerde bulunmuştur.

Ahmedinejad döneminde Batı'nın rejime yönelik bir tehdit unsuru olduğu söylemi üzerine bir milli dava olarak tanımlanan nükleer program güvenlikleştirilmiştir. Bu doğrultuda, dış politikada izlenen ABD ve İsrail karşıtı söylemler çerçevesinde nükleer programın bir krize dönüşmesi neticesinde İran ekonomik ve finansal yaptırımlara maruz kalmıştır. Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı koltuğunu devraldıktan sonra iç ve dış politikada belirlediği hedeflere ulaşabilmenin yolunun ülkenin önündeki en büyük engel olarak

gördüğü nükleer krizin diplomatik yollarla çözümüne yönelik adımlar atmıştır. (Bardakçı, 2020, s.227-228)

1970’lerde ABD desteğiyle İran’da sivil amaçlı nükleer enerji üretmek üzere başlatılan program, 2000’li yıllara gelindiğinde ise İran ile ABD arasında bir nükleer krize dönüşmüştü. İran’ın hem bölgesel hem de küresel meselelerini ve derinleşen nükleer krizini diplomatik müzakereler çerçevesinde çözebilecek bir lider olarak Ayetullah Hamaney’in ve halkın desteğini arkasına alan Ruhani, ülkeye yönelik petrol ve ekonomik ambargonun yarattığı kötü ekonomik koşullara çözüm getirme iddiasıyla müzakerelerde her iki tarafın da karşılıklı irade sergilemesi gerektiğini belirtmiştir.

ABD açısından ise Ruhani’nin seçilmesinin yaşanan nükleer kriz ve ekonomik yaptırımların aşılmasında bir umut olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Ruhani’nin itidalli ve yapıcı bir dış politika anlayışı çerçevesinde ülkenin bir güvenlik devletine dönüşmesini sona erdirmeye isteğini mümkün kılan en önemli faktörlerden birisi, İran’ın ezeli düşmanı olarak gördüğü ABD’de Başkan Obama’nın Bush yönetiminin aksine uluslararası krizlerin çözümünde askeri güç yerine diplomasi dilini kullanmayı tercih etmesi olmuştur.

ABD Başkanı Barack Obama ve İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 26 Eylül 2013 tarihinde telefon görüşmesi gerçekleştirmişlerdir. Obama ile Ruhani’nin görüşmesi, ABD ve İran liderleri arasında 1979 yılından bu yana yapılan ilk üst düzey ve doğrudan temas niteliği taşıması açısından dikkat çekicidir. Obama şu ifadeleri kullanmıştır:

“New York’ta söylediklerimi Cumhurbaşkanı Ruhani’ye de tekrarladım. İleriye doğru yol almada önemli engeller elbette çıkacak olmasına ve başarının hiçbir şekilde garantisi olmamasına rağmen, kapsamlı bir çözüme ulaşabileceğimize inanıyorum dedim.” (Washington Post, 27 Eylül 2013)

Ruhani’nin dış politikada yeniliklere imza atabilmesinin en önemli nedeni; dış politika, savunma, milli güvenlik, ülkenin savaşa girmesi veya barış yapması konularında nihai karar verici konumunda olan Ayetullah Hamaney’in nükleer kriz çerçevesinde yoğunlaşan diplomatik girişimlere verdiği destek olmuştur. (Şen, 2017) Hamaney’in koşulsuz desteklediği Ahmedinejad’ın iç ve dış politikada radikal bir söylem benimsemesi üzerine hak ve özgürlük temelli reform talepleri dikkate alınmayan İran halkının rejime olan inancını ve aidiyeti zayıflamıştır.

Ülkedeki ekonomik sorunların halkta yarattığı hoşnutsuzluğun bir muhalefet hareketine dönüşmesinden endişe duyan Hamaney hem reformcu kitleyi memnun eden hem de muhafazakâr kesime uzak olmayan Ruhani’ye olan güvenini söylemlerinde sık sık dile getirmiştir. (Sherrill, 2014, s.65) Hamaney, yeni dönemde devlet ve toplum arasındaki ilişkide daha yapıcı bir dil kullanan Ruhani’nin iç ve dış politikada manevra alanı kazanmasına izin vererek aynı zamanda rejimin güvenliğini sağlamaya da çalışmıştır. (Efegil, 2020) Fakat, nükleer meselenin müzakere sürecinde ABD’ye karşı olan güvensizliği devam eden Hamaney, müzakere heyetini desteklediğini vurgulayarak rejimin kırmızı çizgilerinin aşılmamasını ve yaptırımlar kaldırılmadığı müddetçe anlaşmaya varılmasının bir değer taşımadığını belirtmiştir.

İran’ın içinde bulunduğu koşulları göz önünde bulunduran Hamaney, Ruhani’nin siyasi ve ekonomik krizlerin kaynağı olarak gördüğü nükleer meseleye olan yaklaşımını desteklemiştir. Devrim Muhafızları’na yaptığı bir konuşmada “kahramanca esneklik” söylemiyle hem bölgede hem de küresel alanda İran’ın kaybettiği gücünü tekrar kazanmasının önünde engel oluşturan nükleer meselede Ruhani’nin yaklaşımına karşı oluşabilecek muhalefetin önünü kesmiştir. Fakat Ruhani iç ve dış politikaya yönelik vaatlerini gerçekleştirirken, İran dış politikasının yönünü tayin etme ve uygulamada en üst merci konumunda olan Hamaney’in onayını almak zorunda kalmıştır. (Efegil, 2020, s.199)

Bu dönemde Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Cevad Zarif ise yeni dönem dış politika yaklaşımının Batı ve bölge ülkeleriyle yapıcı angajman üzerine kurulacağını belirtmiştir. Şen’in belirttiği gibi “Ruhani, The Washington Post için kaleme aldığı makalesinde yapıcı angajmanı, devletlerin muhataplarına karşılık saygı ve eşitlik çerçevesinde muamele etmeleri ve ortak kaygıları giderip, ortak amaçları gerçekleştirmek için birlikte çalışmaları olarak tanımlamıştır. (Şen, 2017, s.8) Bu dönemde benimsenen ılımlı dış politika yaklaşımını Zarif, “dış politika hedeflerini makul ve akılcı yöntemler ve uygun bir söylem ile izleyebilmek, ülkenin farklı ihtiyaçları arasında denge kurabilmek” (Şen, 2017, 7) olarak tanımlamıştır. Ahmedinejad döneminde benimsenen radikal söylemlerin sadece korkakların ve

güçsüzlerin yolu olduğunu savunan Zarif, Batı ve bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurulmasının rejimin ilke ve değerlerine zarar vermediğini ve dış politikada ılımlı bir dil kullanılmasının İran'ın siyasi ve iktisadi sorunlarının çözülmesine yönelik bir adım olduğunu belirtmiştir. (Şen, 2017, 7)

İran'da ağustos ayında Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra başlayan ve İran'la ABD'nin Eylül ayındaki Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantıları sırasında 1979 İran İslam Devrimi'nden beri tarihte ilk kez birbirleriyle iletişim kurmalarıyla devam eden süreç, 2013 yılının Kasım ayında imzalanan Cenevre Anlaşması ile somut bir hal almıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun beş daimî üyesi ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa ve Almanya ile İran arasında Cenevre'de süren müzakereler sonucunda İran'ın nükleer programı konusunda ilk kez bir anlaşmaya varılmış ve 2015 yılında yapılması planlanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı'na yönelik olumlu bir adım atılmıştır.

Hasan Ruhani'nin büyük bir zafer olarak gördüğü Cenevre Anlaşması, iç ve dış tehditlere yönelik güvenlik temelli bir yaklaşım benimseyen ve ABD'nin rejimin varlığına yönelik bir tehdit unsuru olduğunu savunan muhafazakâr kesimin tepkisini çekmiştir. Ruhani, iktidarı süresince rejimin ilkeleri ve değerleri çerçevesinde siyasi görüş farklılıklarına sahip kesimlerin tepkisiyle sık sık yüzleşmek zorunda kalmıştır.

İran, rejimin ilke ve değerlerine uymadığı için uzun bir dönem ara verilen nükleer program, bölgesel ve küresel gelişmeler çerçevesinde rejimin varlığına yönelik bir tehdit algısının oluşması üzerine yeniden hayata geçirilmiştir. Ahmedinejad döneminde milli dava söylemleriyle güvenlikleştirilen nükleer program, ülkenin hem ulusal hem de uluslararası alanda sık sık gerilimler ve krizler yaşamasına neden olmuştur. Ruhani, itidalli ve yapıcı dış politika anlayışıyla birlikte diplomasi zaferi olarak tanımlanan Cenevre Anlaşması'nın ardından 2015 yılında imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı çerçevesinde hem rejime yönelik saldırı söylemlerini etkisizleştirmiş hem de ülkenin yeniden küresel sisteme entegre etmiştir. Şen'in belirttiği gibi:

“Hasan Ruhani, Eylül 2015'te nükleer anlaşma sonrası katıldığı ilk Birleşmiş Milletler toplantısında anlaşmanın daha kapsamlı bir etkileşim için temel oluşturacağını ifade etmiştir. Ruhani'ye göre anlaşma nihai durak değil, müteakip başarıların habercisiydi. Ruhani, İran'ın geçmişi, savaşı ve yaptırımları unutmayacak ancak geçmişte de yaşamayacağını belirtmiş ve ülkesinin yüzünü barışa ve kalkınmaya çevirdiğini vurgulamıştır.” (Şen, 2017, 10)

Hamaney, P5+1 ülkeleriyle İran arasında imzalanan anlaşma sonrasında yaptığı açıklamada imzalanan anlaşmaya yönelik bakış açısını şu sözlerle belirtmiştir: “Bu aşamada bana ve diğerlerine iletilen tebrikler manasızdır. Şu ana kadar ki gelişmeler ne asıl anlaşmayı ne de anlaşma içeriğini garanti altına almakta veya müzakerelerin devam edeceği anlamına gelmemektedir.”

Hamaney, nükleer müzakerelerin başından itibaren Ruhani'nin nükleer meselenin barışçıl çözümüne yönelik girişimlerini desteklediğini açıkça dile getirmesine rağmen devrimin mirası olan ABD'ye yönelik düşman söylemini terk etmemiş ve anlaşmaya taraf olan ABD'ye ambargoları kaldırmadığı sürece güvenilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Hamaney, ABD'nin söylemlerini şu sözlerle eleştirmiştir: (<http://tr.sputniknewa.com/201504091014915506/>) (12.11.2020)

“ABD, İran'ı nükleer silah sahibi olma konusunda durdurduklarını söylüyor. Bunun doğru olmadığını biliyorlar. Fetvamız var, nükleer silahlar dini açıdan İslami hukuka göre yasaktır. Bu konunun nükleer görüşmelerle hiçbir ilgisi yoktur.”

Nükleer anlaşmanın hiçbir sorunu çözmediğini ve asıl gerçeği zamanın göstereceğini savunan Hamaney görüşlerini şöyle ifade etmiştir: (<http://tr.sputniknewa.com/201504091014915506/>) (12.11.2020)

“Ben hiçbir zaman ABD'ye müzakereye iyi bakmadım. Buna rağmen belirli konulardaki görüşleri destekledim. Aynı zamanda İran nükleer müzakere heyetini destekledim ve destekliyorum. İran halkının menfaat ve izzetini koruyacak anlaşmayı destekliyoruz. Fakat İran halkının menfaat ve izzetinin kalmayacağı bir anlaşmayı yapmamak da şereftir.”

1979 Devrimi sonrası inşa edilen dış politika yaklaşımında ideolojik olarak ABD ve İsrail'e yönelik düşman söylemini dile getirmeye devam eden Hamaney, İran'ın küresel sisteme entegrasyonunu desteklemesine rağmen rejimin varlığına yönelik en önemli dış tehdit olarak gördüğü bu iki ülkeye karşı güvensizliğini sıklıkla dile getirmeye devam etmiştir. Ruhani'nin seçim kampanyası döneminde

güvenlik devletini sona erdireceğini vaat etmesine karşın siyasal sistemin sürükleyicisi olan dini lider ve muhafazakâr kesimin uzun yıllardır uyguladığı güvenlik politikalarının bir cumhurbaşkanının isteğiyle değişmesi beklemek neredeyse imkansızdır.

İran sadece ulusal çıkarları doğrultusunda kimi zaman hem ulusal hem bölgesel hem de küresel konularda güvenlikleştirme eylemlerinde az da olsa geri adım atabilmektedir. Ruhani, rejimin güvenliğinin bölgesel ve küresel güçlere yönelik direniş veya silahlanma yoluyla değil uzlaşma çerçevesinde sağlanabileceğini savunmasına rağmen müzakereler konusunda gösterdiği başarıyı ülkenin kemikleşmiş ABD ve İsrail düşmanlığı söylemlerini yumuşatma konusunda gösterememiştir. Hamaney, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtulmanın çaresi olarak görülen Batı ile iyi ilişkiler geliştirilmesini desteklerken ABD ve İsrail'e yönelik ise anlaşma ardından sürecin nasıl işlediğine bakılması gerektiğinin altını çizmiştir.

Nükleer anlaşmanın imzalanmasının ardından İran-ABD ilişkilerinin daha ılımlı ve yapıcı bir şekilde devam edeceği görüşünün yaygınlık kazanmasına rağmen yaklaşan ABD seçimleri öncesinde Başkan Obama'nın İran'a yönelik aldığı iki olumsuz karar doğrultusunda süreç beklenilenin aksine iki ülke arasındaki ilişkide güvensizliğin devam edeceğini göstermiştir. Başkan Obama, 2006 yılında kabul edilen ve süresi dolan İran Yaptırımlar Yasasını on yıllığına uzatmasının yanı sıra ABD'nin ulusal güvenliğine yönelik nükleer politikasının haricinde İran'ın Hizbullah'a desteği ve füze çalışmaları gibi bazı politikalarının halen bir tehdit unsuru olduğunu belirterek İran için olağanüstü hâl durumunu bir seneliğine yenilemiştir. Nükleer anlaşmanın sağladığı diplomatik ve ekonomik kazanımların İran'da yarattığı olumlu hava bir anda tersine dönmüştür. Hamaney, ABD'nin İran'a karşı olan düşmanca tutumunda vazgeçemediğini ve bu ülke ile olan ilişkilerde dikkatli davranılması gerektiğinin bir kez daha altını çizmiştir.

2013 yılında iktidara gelen Ruhani cumhurbaşkanlığının ilk döneminde nükleer müzakerenin başarıyla gerçekleştirilmesinden sonra ülkenin diğer kemikleşmiş sorunları için çözüm arayışına girmiştir. Nükleer müzakereler sonrasında İran'ın hem küresel ve bölgesel alanda tecrit edilmesi sonlanmış hem de uzun zamandır ekonominin üzerinde ağır bir yük olan yaptırımlardan kurtulmuştur. Ruhani, Ahmedinejad döneminden beri devam eden toplumdaki reform taleplerine yönelik ilk olarak 2016 yılının aralık ayında vatandaşlık hakları bildirgesini meclise sunmuştur. Bildirgede, kanunlar karşısında kimsenin ayrıcalıklı olmadığını vurgulamış ve İran'da özellikle etnik grupların ve dini azınlıklar olmak üzere toplumun her kesimin anayasa çerçevesinde güvence altına vatandaşlık haklarının korunacağı sözünü vermiştir. Bu dönemde nükleer müzakerelerde kazandığı başarının getirdiği rüzgârı arkasına alan Ruhani, ekonomik alanda ülkede az da olsa bir rahatlama sağlayabilmiş olmasına karşın İran halkının talep ettiği toplumsal reformlar konusunda istenileni verememiştir.

Yeşil Hareket'in arkasındaki gücün ABD olduğuna yönelik inanç doğrultusunda rejime yönelik oluşan muhalefete karşı sert önlemler alınmış ve güvenlikleştirme çerçevesinde olağanüstü önlemlere başvurulmuştur. İran'da rejimin varlığını koruma arzusuyla en küçük bir muhalif ses dahi bir tehdit olarak algılanmakta ve olağanüstü önlemler alınarak güvenlikleştirilmektedir. Ahmedinejad döneminde her türlü muhalefet sert önlemler alınarak bastırılmış ve sosyal hayat, kültür ve sosyal medyada kısıtlamalar yapılmıştır. İran halkı Ruhani'yi cumhurbaşkanı olarak seçerken bir önceki dönemde yaşadıkları baskı ve sert yönetimden kurtulacakları ve yasakların son bulacağı ümidini taşıyorlardı.

Ruhani, seçim kampanyası döneminde iç ve dış politikada rejimin güvenliğine yönelik alınan tedbirler konusunda daha ılımlı söylemler kullanmış ve toplumun kaygıları sonlandıracak girişimlerde bulunulacağını vaat etmiştir. Tutuklanan siyasi liderlerin ev hapsine son verilmesi, tutuklu gazeteci ve aktivistlerin serbest bırakılması, etnik ve dini azınlıklarının haklarının korunması ve kadınların sosyal yaşamda daha fazla yer bulabilmesi konusundaki istekleri dini lider ve muhafazakâr kesimin engeline takılmıştır. Ruhani yasaklara son vermek ve halkın rejime olan güvenini tekrar kazanabilmek için adımlar atmak istese de rejimin ilke ve değerlerinin oluşturduğu engellere takılmıştır. Ahmedinejad döneminde getirilen iç politikada güvenlik temelli yasaklamalar devam etmekte, bazı adımlar atılmış olmasına rağmen halkın taleplerinin çok uzağında kalınmıştır.

İran nükleer meselesi, 2016 yılının Kasım ayında ABD'de yapılan Başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın zaferinin ardından yeniden dünya gündemine oturmuştur. Hillary Clinton ile seçim yarışı sürecinde Trump'ın İran'a yönelik söylem ve vaatleri İran'da kaygı ile takip edilmiştir. Obama

döneminde imzalanan anlaşmayı “felaket” ve “müzakere edilmiş en kötü anlaşma” olarak tanımlayan Trump, göreve gelir gelmez Ortak Kapsamlı Eylem Planı’nı iptal edeceğini belirtmiştir. Ruhani döneminde benimsenen itidalli dış politika yaklaşımının neticesinde dünyaya yeniden entegre olma yolunda ilerleyen İran, bu defa Trump’ın popülist söylemleriyle çerçevesinde yeni sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Trump’ın iktidara geldiği günden itibaren İran-ABD ilişkileri normalleşme sürecinden yeniden güvensizlik ve çatışmanın yaşandığı bir döneme girmiştir. Bu süreçte, ABD’nin yaklaşımına karşı dış politikada yapıcı angajman ve iş birliği arayışına devam edeceğini vurgulayan Ruhani’nin aksine Dini Lider Hamaney, ABD’nin rejime karşı olan düşmanlığının devam ettiğini vurgulamış ve bu ülkeye güvenilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Başkan Trump, 2017 yılında balistik füze testleri yapan İran’ı terörist bir devlet olarak tanımlamış ve yeni yaptırımlara imza atmıştır. Bu doğrultuda, Ruhani’nin dış politikada itidalli ve yapıcı bir dil kullanmasının etkisini yitirdiği ve muhafazakâr kesimin söylemlerinin güçlendiği bir döneme girilmiştir.

İran’da 2017 yılının mayıs ayında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerine ikinci kez adaylığını koyan Ruhani, muhafazakâr kesimin adayı İbrahim Reisi karşısında ilk turda oyların %57’sini alarak bu seçimden de zaferle ayrılmıştır. Bir önceki cumhurbaşkanlığı döneminde nükleer meselede gösterdiği özverili tutum sayesinde ülkenin yeniden küresel sisteme entegre olması ve uygulanan yaptırımların kaldırılması gibi kazanımlar elde edilmesi, İran halkının bir kez daha seçimlerde Ruhani’yi desteklemesini sağlamıştır. İran halkı, uzun yıllardır nükleer krizin etkisiyle ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntılara yönelik barışçıl bir çözüm üretilmesinin verdiği umutla sıranın Ruhani’nin bir önceki dönem vaat ettiği toplumsal reformlara geldiği inancını taşımaktaydı.

2015 yılında imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı, ülkenin kemikleşmiş ekonomik problemlerini ortadan kaldırmaya da petrol ihracatının artması ve enflasyon oranının düşmesiyle birlikte ülke az da olsa nefes alabilmiştir. İran ile Batı arasında gerçekleştirilen anlaşmayı devrimin ilkeleriyle uyuşmadığı için eleştiren muhafazakâr kesim, yeni dönemde Ruhani’ye yönelik muhalefetini sürdürerek siyasal sistemde ağırlığını yeniden kazanmayı hedeflemiştir. Yeni dönemde Ruhani’nin en çok önem verdiği konuların başında nükleer anlaşmayı korumak ve hem bölgede hem de küresel alanda yapıcı dış politika yaklaşımına devam edebilmek gelmektedir. İkinci cumhurbaşkanlığı döneminde ekonomi, kalkınma ve sosyal adalet konularında yapısal değişimlere imza atmak isteyen Ruhani, iç ve dış politikada hem geçmişten gelen hem de yeni meselelerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Ruhani, ülkenin ekonomide büyüme hızının artırılması, petrole olan bağımlılığın azaltılması ve işsizlik sorunun çözülmesi vb. sorunları ikinci cumhurbaşkanlığı döneminde gündemine almıştır.

Aralık 2016 tarihinde açıkladığı yüz yirmi maddelik “Vatandaşlık Hakları Bildirgesi” İran halkının takdirini toplayan Ruhani, yeni dönemde rejime karşı güvenini yitiren kişilerin başka ülkelere göç etmesini önleyecek adımlar atılacağı, Farsçanın yanı sıra İran’da konuşulan Kürtçe, Arapça ve Türkçe dillerinde eğitim hakkının tanınacağı, insanların kendi dinlerini yaşama hakkının sağlanacağı ve kültür, din, gelenek, inanç ve ahlak konularına saygı çerçevesinde internet kullanımına izin verileceği gibi vaatlerde bulunmuştur. Fakat uluslararası ve bölgesel alanlarda yaşanan gelişmelerin ülkeye olan etkilerinin yanı sıra uluslararası ekonomik yaptırımların devam etmesi, Hamaney ile iç ve dış politikadaki farklı bakış açıları ve Devrim Muhafızları’nın siyasal sistemdeki konumu çerçevesinde Ruhani zorlu bir ikinci cumhurbaşkanlığı dönemine girmiştir.

2013 yılında benimsenen itidalli ve yapıcı dış politika anlayışının devam edilmesi konusunda kararlı olan Ruhani, nükleer anlaşma sonrasında Batı ile iyi ilişkiler geliştirmesi neticesinde ülkenin hem petrol ve doğalgaz ihracatının artması hem de enflasyon oranlarının kontrol altına alınabilmesiyle birlikte ekonomiyi darboğazdan kurtarabilmiştir. Ekonomi alanında yaşanan kısmi normalleşmenin etkisiyle Ruhani, yeni dönemde İran’ın uluslararası kamuoyunun sürekli olarak insan hakları konusunda baskısına maruz kalmasını sonlandırmak adına seçimlerin öncesinde “Vatandaşlık Hakları Bildirgesi” yayımlayarak önemli bir adım atmıştır.

Güvenlik temelli politikaların sonlandırılmasıyla iç ve dış politikada normalleşme sürecine girilmesinin hem toplumu memnun edeceği hem de Batı ile ilişkileri sağlamlaştıracağını vurgulayan Ruhani, rejimin ilke ve değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan muhafazakâr kesimin tepkisini çekmiştir. Nükleer anlaşmanın devrimin değerlerine ters düştüğünü savunan muhafazakâr kesim, siyasi tutukluların serbest bırakılması, etnik ve dini azınlıkların haklarının korunması, yasakların sonlanması ve kadınların siyasi, ekonomik ve

sosyal alanlara dahil olması vb. konuların rejimin güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturacağı söylemiyle Ruhani'nin reform politikalarına karşı çıkmışlardır. İran'da Cumhurbaşkanı yetkilerinin dini lider Hamaney'in denetiminde olması ve rejimin değişimlere karşı olan hassasiyeti, Ruhani'nin iç ve dış politikada halka vaat ettiği reformları gerçekleştirmesini zora sokmuştur. Öte yandan, bu dönemde hem bölgesel hem küresel gelişmelerin İran'ı köşeye sıkıştırması, iç politikada özellik güvenlik temelli politikalar çerçevesinde uygulanan yasakların kaldırılmasını engellemiştir.

Dış politika söylemlerinin belirlenmesi ve iç politika unsurlarının dengelenmesi çerçevesinde ülkedeki en önemli otorite olan dini lider Hamaney, Ruhani'yle ikinci cumhurbaşkanlığı dönemindeki belirlediği gündem maddeleri konusunda görüş ayrılığı yaşamıştır. Hamaney, İran halkının talepleri doğrultusunda Ruhani'nin iç politikaya yönelik reform girişimlerinin, rejime karşı yeni bir siyasal başkaldırıya yol açacağından endişe duymaktaydı. Bu nedenle rejimin ilke ve değerlerine ters düştüğü gerekçesiyle Ruhani'nin hedeflediği kadın hakları, eğitim, kültür, basın ve din konularına karşı katı tutumunu sürdürmüştür.

Dış politikada ise Ruhani'nin nükleer anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte rejimin güvenliğine yönelik tehdidin ortadan kalktığını savunmasına karşı çıkan Hamaney, ülkeye yönelik ekonomik yaptırımların kaldırılmadığı ve ABD'nin verdiği taahhütlere uymadığını savunarak İran'a yönelik düşmanca tutumunun devam ettiğini belirtmiştir. Yeni iktidar döneminde nükleer anlaşmanın sürdürülmesini hedefleyen Ruhani, ülkenin ekonomik koşullarında olumlu ilerlemelerin kaydedildiğini ve uluslararası topluma entegre olduğunu savunmuştur. Hamaney ve Ruhani arasındaki en büyük görüş ayrılığı, İran rejiminin düşmanı olarak devrimin ilkelerinin inşa edildiği günden itibaren güvenlikleştirilen ABD ile ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda yaşanmıştır. ABD'nin hiçbir zaman İran ile dostane ilişkiler kurmayacağına inanan Hamaney, Batı ile gerçekleştirilen nükleer müzakereler haricinde askeri konular ve insan hakları konularının da sürece dahil edilmesine sert bir dille karşı çıkmıştır.

Hillary Clinton ile girdiği ABD başkanlık yarışı sürecinden itibaren İran'a yönelik sert söylemleriyle dikkat çeken Donald Trump, 2015 yılında imzalanan nükleer anlaşma sonrası edinilen kazanımların kaybedileceği konusunda kaygı duyulmasına neden olmuştur. Trump'ın "felaket" ve "utanç kaynağı" bir anlaşma olarak tanımladığı Ortak Kapsamlı Eylem Planı'nı göreve gelir gelmez yırtıp atacağı yönündeki açıklamalarına karşı İran, çok taraflı olarak imzalanan ve Birleşmiş Milletler Konseyi tarafından da kabul edilen bu anlaşmaya taraf olan her ülkenin sadık kalması gerektiğini savunmuştur. ABD'nin İran'a yönelik politikalarının sertleşmesinin tek nedeni nükleer anlaşma değil aynı zamanda İran'ın balistik füze programı ve insan hakları ihlalleri konularından duyulan rahatsızlıktan kaynaklanmıştır.

2016 yılının kasım ayında gerçekleştirilen ABD Başkanlık seçimlerini Trump'ın kazanmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme süreci yerini yeniden çatışma dönemine bırakmıştır. ABD'de Trump'ın Başkanlık döneminde İran'a yönelik "her seçeneğin masada olduğu" söylemi yeniden dile getirilmiş ve Obama'nın diyalog ve diplomasi temelli politikalarının aksine Trump, İran'ı bir numaralı terörist devlet olarak gördüğünü açıklamıştır. 2016'da Başkanlık koltuğuna oturan Trump'ın imzalanan nükleer anlaşmanın İran'ın taahhütlerine uymadığı için geçerliliğini yitirdiğini savunmasına rağmen 2018 yılına dek iki defa isteksizce onaylamak zorunda kalmıştır. 8 Mayıs 2018 tarihinde Başkan Trump nükleer anlaşmadan çekildiklerini açıklamış ve İran'a karşı yeni yaptırımların uygulanacağını belirtmiştir.

Ülkenin hem bölgesel hem de küresel meseleler çerçevesinde çok çetin bir süreçten geçtiğini savunan Ruhani, İran-Irak Savaşı dönemindeki zor şartlar göz önünde bulundurularak o dönemde cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen Hamaney'e tanınan olağanüstü yetkilerin bu dönemde de tekrarlanması gerektiğini belirtmiştir. ABD'nin tek taraflı uyguladığı yaptırımlar üzerinden İran'a yönelik başlattığı ekonomik savaşa karşı müzakere yerine direniş ve mücadele yaklaşımını benimseneceğini açıklamış ve bu nedenle süreci iyi yönetmek adına karar mekanizması İran-Irak savaşında kurulan konseyde olduğu gibi tek bir elde toplanması gerektiğini savunmuştur.

İran'ın nükleer programına yönelik 2006 Aralık ayında başlayan 2011 yılına dek süren yaptırımların ülkede yarattığı zor koşullar karşısında 2013 yılında cumhurbaşkanı seçilen Ruhani'nin itidalli ve yapıcı dış politika yaklaşımı çerçevesinde Hamaney'in desteğini kazanmasına karşın ABD'nin 2018 yılında anlaşmadan çekilmesi sonrasında dini lider ile cumhurbaşkanı arasında kriz ve restleşme dönemi

başlamıştır. Hamaney'in İran'ın genel politikasını belirleme yetkisinin yanı sıra yasama, yürütme ve yargıya müdahale edebilmesi, Ruhani'nin iç ve dış politikada hayata geçirmeyi planladığı hedeflerini sonuçlandırmasına engel teşkil etmiştir. Dini liderin iç ve dış politikada karar alma sürecindeki hakimiyeti, ülkenin hem ulusal hem bölgesel hem de küresel alanlarda güvenlik temelli politikaların yeniden ön planda olmasına neden olmuştur. İran'ın güvenlik ajandasının çeşitlenmesi, ülkenin ekonomisinin, kalkınmasını ve gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Nükleer anlaşma sonrası kaldırılan yaptırımlar çerçevesinde ekonomik rahatlama İran halkının yaşam standardında önemli bir değişim sağlamamıştır.

2018 yılının Mayıs ayında ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesinin ardından yaptırımlar yoluyla İran'ı köşeye sıkıştırmaya çalışmasının yanı sıra politika, ekonomi ve kültür alanlarında önemli bir güç olan Devrim Muhafızları'nı yabancı terör örgütleri listesine alması İran'ın bekası ve bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmış ve ulusal kaynaklar güvenlikleştirme politikalarına aktarılmıştır. ABD'nin balistik füze programı, insan hakları ihlalleri, nükleer programı ve bölgedeki politikalarına yönelik İran'a baskı uygulaması neticesinde dış politikada derinleşmesi olası krize karşı iktidar askeri odaklı bir güvenlikleştirme sürecini gündeme almıştır. Bu dönemde ABD'nin Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve İsrail eksenli bir hat üzerinden İran'ın bölgedeki nüfuzunu kırma politikasıyla karşı karşıya kalan Ruhani, halkın ekonomik ve sosyal adalet taleplerini yüksek sesle dile getirdiği sokak gösterileri sebebiyle de iç politikada zor bir dönem geçirmektedir.

Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde başlayan Arap dünyasında yaşanan halk hareketlerinin rejimlerin meşruiyetlerini kaybetmesiyle sonuçlanması, rejimin 2009 seçimleri sonrası Yeşil Hareket'in yeniden canlanmasından endişe duymasına neden olmuştur. İran'ın Arap Baharı'na karşı olan yaklaşımı, bölgesel ve küresel dinamikleri etkileyen Suriye krizi sonrası değişmiş ve ABD, İsrail, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin rejim karşıtı gösterilere destek vermesi üzerine Esad rejimini desteklemiştir. Bardakçı'nın hatırlattığı üzere "İran, Arap Baharı'ndan sonra Irak, Suriye ve Yemen'de daha belirgin bir şekilde Şii temelli bir dış politikaya yönelmiştir." (Bardakçı, s.237) İran ile Suriye arasındaki tarihe dayalı ilişki, Arap Baharı döneminde hem bölgesel hem de küresel alanda ortak tehditler doğrultusunda bir kez daha önem kazanmıştır. Sarı'nın da belirttiği gibi "İran'ın bölgesel rakipleri ve düşmanları hep birlikte bölgede Irak'tan sonra tek müttefiki olan Esad yönetimine cephe alması Tahran'ı bu durumu stratejik çıkarlarına tehdit olarak görmesine hatta asıl hedefin İslam Cumhuriyeti olduğu endişesine de yol açmıştır." (Sarı,2018, s.56)

Barry Buzan'a göre "Belli bir bölgede yer alan bir grup ülkenin temel güvenlik kaygıları, ortak tehdit algıları çerçevesinde birbirinden ayrı düşünülemeyecek kadar birbirine bağlıdır." (Buzan, 1991, s.190) Bu nedenle İran bulunduğu bölgesel gerçekleri göz önünde bulundurarak Suriye meselesini güvenlik ajandasının en önemli gündem maddesi olarak belirlemiştir. İran'da genel politikaları belirleyen ve denetleyen dini lider Hamaney, ABD ve bölge ülkelerinin Suriye'nin toprak bütünlüğüne ve içişlerine müdahalesine karşı Esad rejimini destekleyeceklerini açıklamıştır.

Suriye'ye yönelik müdahalede ABD ve İsrail'in temel hedefinin 11 Eylül sonrası "Şer Eksenini" söylemine karşı geliştirilen "Direniş Eksenini"ni ortadan kaldırmak olduğunu savunan Hamaney, Esad rejimine yönelik her türlü girişimi kendi bekasına yönelik bir tehdit olarak algılamış ve bu konuyu güvenlikleştirmiştir. Dış politikada pragmatist bir yaklaşım benimseyen Ruhani ise, Suriye meselesinde Şii temelli ideolojik bir yaklaşımı savunan muhafazakâr kesimle aynı görüşleri benimsemiştir. Suriye'nin toprak bütünlüğüne vurgu yaptığı söylemlerinde Ruhani, İran'ın stratejik ortağı olduğu bu ülkenin yanında yer alınacağını ve Batı'nın İran'a yönelik müdahalesine karşı her türlü önlemin alınacağını belirtmiştir. İran'ın Suriye politikasında güvenlikleştirme aktörü olarak ön plana çıkan Hamaney, bölgede yaşanan gelişmelerin İran'a yönelik bir tehdit olup olmadığına bakmaksızın güvenlik temelli bir yaklaşım benimsemiş ve diğer güvenlikleştirici aktörlerin desteğini de alarak ülkenin ulusal güvenliğe yönelik her türlü tehdide karşı mücadele etmiştir.

4. Sonuç

İran'ın özellikle dış politika yaklaşımını güvenlik temelli bir perspektifte belirlemesi, toplumun reform isteklerinin önüne geçilmesine ve devlet-toplum arasındaki ayrışmanın büyümesine neden olmaktadır. Rejime ilkelerine ve değerlerine yönelik bir tehdidin var olması ya da tehdit algısının aktörler tarafından söylemlerle oluşturulması çerçevesinde İran'ın güvenlik politikalarının gölgesinden çıkamamasına

neden olmakta ve ülkenin uluslararası sisteme entegrasyonunu, kalkınmasını ve gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bir güvenlik devleti olarak tanımlanan İran, kimi zaman ılımlı ve yapıcı bir yaklaşım benimseyerek reform atılımları yapsa dahi rejimin güvenliğine yönelik bir tehdit olduğu zaman yeniden güvenlik politikaları geri dönmektedir.

2005-2013 yılları arasında Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde iç ve dış tehditlere karşı radikal söylemler çerçevesinde İran'ın hem bölgede hem de uluslararası alanda tecrit edilmesi ve ülkenin nükleer politikasına yönelik ABD ve Batı'nın uyguladığı petrol ambargosu ve ekonomik yaptırımların olumsuz etkisi, iktidarın iç politikada siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda daha baskıcı ve güvenlik odaklı bir yönetim anlayışı sergilemesine neden olmuştur. Ruhani ise, bir önceki dönemde iç ve dış politikada benimsenen radikal söylemler yerine ılımlı ve yapıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Ruhani hükümetinin birincil hedefi İran'ın uluslararası sisteme yeniden entegre ederek nükleer kriz nedeniyle ağırlaştırılmış yaptırımların etkisinden kurtulmaktır.

Rafsanjani döneminde başlayan ve Hatemi dönemiyle devam eden pragmatik bakış açısı, Ruhani'nin seçilmesiyle birlikte ekonomik istikrarı sağlamak ve küresel ve bölgesel aktörlerle iş birliği yapılması hedefiyle yeniden ülkenin dış politikasını şekillendirmiştir. Ruhani, ülkenin ekonomide büyüme hızının artırılması, petrole olan bağımlılığın azaltılması ve işsizlik sorunun çözülmesi vb. sorunları gündemine almasının yanı sıra bölgesel ve küresel alanda yaşanan krizlerin neticesinde iç politikada güvenlikleştirme politikasının sıklıkla kullanılmasına önüne geçerek iç ve dış politikada normalleşme sürecine girilmesini hedeflemiştir.

2013 yılında ilk kez cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Ruhani, Ahmedinejad döneminde hem iç politika hem de dış politikada yaşanan olumsuz gelişmelere karşı ılımlı ve yapıcı söylemleriyle radikalleşme yerine normalleşmeyi tercih etmiştir. Ülkenin kemikleşmiş sorunları olan ekonomi, kalkınma ve sosyal adalet vb. konularda vaatlerde bulunan Ruhani, ilk olarak nükleer krizi gündemine almış ve Batı ile gerçekleştirilen diplomatik müzakereler sonrasında bu konuda önemli adımlar atmıştır. Ahmedinejad döneminde iç ve dış politikada tehditlere karşı güvenlik temelli bir yaklaşım benimsemesi karşı Ruhani döneminde dış politikada uluslararası topluma entegre olma hedefiyle iç politikada İran halkının talep ettiği reformların hayata geçirilmesi yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Fakat hem küresel hem de bölgesel gelişmelerin etkisinin yanı sıra rejim içerisindeki siyasal görüş farklılıkları, Ruhani'nin bu hedeflerine ulaşmasını engellemiştir.

Özellikle ikinci cumhurbaşkanlığı döneminde zor bir dış politika gündemi ve yoğun ekonomik ve toplumsal bir iç politika gündemiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte muhafazakâr kesime yakın olan dini lider Hamaney'in rejimin ilkeleri ve değerleri konusundaki yaklaşımı, Ruhani'nin hem iç politika hem de dış politikadaki işlevini azaltan bir unsur olmuştur. Özellikle 2018 yılında ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesinden sonra küresel ve bölgesel tehditlerin artmasıyla İran yeniden güvenlik temelli bir yaklaşım benimsemek zorunda kalmış ve halkın reform beklentileri bir kez daha geri plana atılmıştır.

Kaynakça

- Altınkaş, E. (2012, Mart). Tarih boyunca ABD- İran ilişkileri, Adıbelli, B. (ed.), *Arap Baharı ve İran* (130-143). İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD- Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bardakçı, M. (2020). Hasan Ruhani döneminde İran'ın dış politikası: İran'ın Körfez ülkeleriyle ilişkileri örneği, Sayın, H. (ed.), *İran Bölge Analizi*, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Buzan, B. (1991). *People, States and fear: an agenda for International security in the post-Cold war era*. Brighton: Harvester Wheatsheaf.
- Çetinkaya, G. (2002). Rafsanjani'den Hatemi'ye İran dış politikasına bakışlar, Mustafa Türkeş, İlhan Uzel (ed.), *Türkiye'nin komşuları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Djalili, M. ve Kellner, T. (Ocak 2011). *İran'ın son iki yüzyıllık tarihi*. (R. Üzmen, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Efegil, E. (2020). Hasan Ruhani döneminde İran'ın dış politikası: İran'ın Körfez ülkeleriyle ilişkileri örneği, Sayın, H. (ed.), *İran Bölge Analizi*, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gündoğan, Ü. (2010). *İran ve Ortadoğu*. Ankara: Adres Yayınları.
- Sari, İ. (2018, Ağustos). Devrimden günümüze İran'ın güvenlik stratejileri, KURT, V. (ed.), Ortadoğu'da ulusal güvenlik stratejileri. İstanbul: Seta Kitapları.
- Özcan, A. N. (2006, Haziran). İran sorununun geleceği: senaryolar, bölgesel etkiler ve Türkiye'ye öneriler. *Tepav Ortadoğu çalışmaları raporu 1*, 1-80.
- Sander, O. (2004). Siyasi Tarih 1918- 1994,12. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıkaya, B. (2005, Nisan-Mayıs) Devrimden günümüze İran dış politikasının dönüşümü, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 247(5-6).
- Sharp, T. (2009, June). *U.S. foreign policy toward Iran in the Obama era*, ISPI Policy, Cilt 145, 1-6.
- Sherrill, C. (2014, Summer). *Why Hassan Rouhani won Iran's 2013 presidential election*, Middle East Policy, C 21 (2), 64-75.
- Şen, G. (2017). *Ruhani döneminde İran-ABD ilişkileri*. Ankara: İran Araştırmaları Merkezi.
- Ramazani, R. K. (2004). *Ideology and pragmatism in Iran's foreign policy*, Middle East Journal, Cilt 58(4), 1-11.

Review Article

Hasan Ruhani Dönemi İRAN-ABD İlişkileri

IRAN-US Relations Under Hassan Rouhani

Aylin KARNAP Dr. Öğrencisi Yıldız Teknik Üniversitesi aylinkarnap@yahoo.com https://orcid.org/0000-0002-5822-2672	Cengiz ÇAĞLA Prof. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ccagla2002@yahoo.com https://orcid.org/0000-0002-4112-8663
--	---

Extensive Summary

Iran is an important country with its geographic and strategic importance that provides the transition between Central Asia and Middle East and connects the Persian Gulf from the south and Caspian Sea from the north. During the last decades, Iran has been a key state for the West of its geopolitical and strategic position and rich oil and gas resources. Iran, which is one of the main cultural, religious and political lines of Middle East civilizations, has met twentieth century with crisis, revolts, a change of dynasty, two revolutions and changing its thousands years old empire into a republic. This study hopes that analyze the foreign policy of Iran and also relations between Iran and the United States in the Rouhani period.

1979 Iran Islamic Revolution was described as one of the three revolutions affecting the world by the political scientists and the specialist of international relations. After the 1789 French Revolution and the 1917 Soviet Revolution, Iran Islamic Revolution was qualified as the third revolution having the characteristics of searching and alternative order to the world political system. Ayetollah Khomeini's has played a key role in the success of the the Islamic Revolution and the acceptance of a new governance style, called *Velayet-i Fakih* (Velayat-e Faqih, or Guardianship of the Islamic Jurists). Khomeini's stance was against Westernization, and modernization. Arguing that foreign forces interfered with Iranian domestic and foreign policies, and claiming that Mohammad Shah has put foreign interests above national interests, Khomeini has managed to establish a securitized state.

The twentieth century has witnessed major democratic movement in Iran; the Islamic Revolution of 1979. Westernization and modernization policies, intervention of foreign powers on both domestic and foreign policies and Mohammad Shah considering foreign countries benefits caused significant revolution in Iran. In the year 1979, Iran Islam Revolution which started with the resistance of the people which was leaded by Ayatollah Khomeini because of the unskilled and oppressive governance of Mohammad Shah and the influence of other foreign countries on Iran, was accomplished with the end of the governance of Pahlavi Dynasty and with the knock down of monarchy and it's replacement with Shi'i managements took over and with the foundation of Islamic Republic.

Understanding Iran's foreign policy is the key to crafting sensible and effective policies toward Iran and requires, above all, a close analysis of the profound cultural and physhological contexts of Iranian foreign policy behavior. Revolutions either expend to export their ideologies or preserve themselves from outside world. The 1979 Islamic revolution of Iran is no exception. A careful reading of Iran's action in the region shows how and why Iran has shifted its policies to meet their latter aim. With the Islamic Republic established by Khomeini after the Islamic revolution, foreign policies always considered other countries interests primarily and they determined polices according to foreign powers. That has brought the thought "Neither east, nor west, only Islam". Foreign dependence has been

completely removed in the period of Islamic Republic and the developed policies become Iran a strong country.

As a result of the oil price shocks, the 1979 revolution, the hostage crisis and the eight year war with Iraq, fundamental changes have taken place in Iran's foreign policy. Iran was excluded in its foreign relations and in the international community because of the hostage crisis and the Iran-Iraq war. On November 4, 1979, a group of Iranian students stormed the United States Embassy in Tehran. The crisis which continued from 4 November 1979 until 20 January 1981 was turning point of the relations between Iran and the United States. The hostage crisis, the Iran-Iraq War and the religious regime intense efforts to undermine the U.S. power in the Middle East and Iran and the United States become enemies.

Since the revolution, Iran's leaders have faced the challenge of balancing their ideology (idealism) and geopolitical (pragmatism) approaches to foreign policy. Gradually, the Iranian leadership has come to focus on the geopolitical factor in the conduct of foreign policy; today, ideology one factor among other sources of Iran's power, and serves the aim of preserving Iran's national security and interests. Analytically, then, the Islamic Republic's international relations can usefully be divided into distinct periods: from period of confrontation (1980-1988) to a period of accommodation (1989-1997), detente (1997-2005), rejection (2005-2013) and the era of diplomacy (2013-2021).

Relations between the United States and Iran since the regime change occurred in 1979, has changed from hostility to normalization under the Rouhani administration's. Within the domestic and international crisis, the pragmatic conservative president Rouhani's foreign goals was to protect the Islamic system and national security. Rouhani's foreign policy which based on "moderate change" aimed to remove economic sanctions and embargoes with the solution of the nuclear issue. By introducing a discourse moderation in foreign policy, Rouhani emphasized that avoiding the securitization policies and focus on the resolution of economic problems and the people's demands for freedom. The aim of the paper is to analyze the relations between the United States and Iran in the historical, political and socio-economic framework during the administration's of Hassan Rouhani.